

V rubriki Domoznanstvo smo opisali življenje in delo že kar številnih znamenitih osebnosti v zgodovini naše in svetovne znanosti (zagotovo več kot 200, v glavnem astronomov). Pri nekaterih se zrcalijo srečno življenje, njihova izjemna odkritja in veliki uspehi. Pri drugih pa tudi njihova žalostna in trpka usoda, ker niso priznavali njihovega ustvarjalnega dela, ga celo prepovedali, prezirali ali pa so jih preganjali zaradi naprednih idej. Z inkvizicijo (12.-18. stoletje) so se na primer srečali Galileo Galilei (1564–1642), Giordano Bruno (1548–1600) in Giulio Cesare Vanini (1585–1619). Zadnja dva so živa sežgali na grmadi zaradi ugotovljenega "krivorstva", ki ni bilo nič drugega kot revolucionarne ideje v znanosti, s katerimi se Cerkev ni strinjala. Tudi našo nesrečno gorenjsko pamet, Martina Pegija (1523–1592), da ne bi preveč povedal ali preveč dobrega in modrega napisal, so zaprli v grad, kjer je trohnel več let in nato tam brez obsodbe umrl. Takih in podobnih primerov je bilo veliko. Poglejmo, kaj se je na primer zgodilo s tem hrvaškim vrhunskim znanstvenikom in tudi pomembnim cerkvenim dostojanstvenikom, ki se ni pustil okoli prinesti in je kritično razmišljal s svojo glavo. Prvič sem o njem bral, ko mi je bilo 18 let. Me je kar pretreslo. Spis je napisan za splošno izobrazbo, zato drobnarije izpusti. Podatke zanj sem sicer črpal iz Wikipedije, a sem jih po svoje oblikoval in uredil glede na moje znanje iz mladih let.

Marko Gospodnetić

(Markantun ali Marko Antun de Dominis; Rab, 1560–Rim, 1626)

To je zanimiva, a tragična zgodba o znanstveniku, ki je deloval na samem začetku osvobajanja znanosti izpod spon cerkvenih dogem, že razvijal moderne znanstvene raziskovalne metode in se ukvarjal s poskusi.

Izšel je iz ugledne plemiške družine Dominis na otoku Rab, ki je imela svoje prednike v krških knezih Frankopanih. Jezuitsko gimnazijo je zaključil v Loretu v Italiji in vstopil v jezuitski red leta 1579 (iz katerega pa je pozneje izstopil). V Padovi je študiral filozofijo, matematiko in teologijo. Bil je profesor matematike, logike, retorike, filozofije in naravoslovja v Brescii in Padovi (1592–95).

Leta 1597 je postal senjski škof, leta 1602 pa splitski nadškof. Leta 1616 se je zaradi sporov s krajevno cerkveno oblastjo (s škofi) in tudi tisto v Rimu odrekel nadškofijskemu položaju, odšel oziroma bolj zbežal v Benetke in kmalu nato mimo Nemčije v London. V Heidelbergu je objavil ostro kritiko Rimsko katoliške Cerkve s papežem na čelu. V Angliji ga je z veliko naklonjenostjo sprejel kralj Jakob I. Na Cambridgeu je kot prvi Hrvat obranil doktorat iz teologije in dobil naziv windsorskega dekana. Na Oxfordu in Cambridgeu je tudi predaval.

V času bivanja v Angliji je objavil svoje najznačilnejše cerkveno delo *O cerkveni državi* (*De republica ecclesiastica*, 1617–22; 10 zvezkov, 1689 strani), kjer se zavzema za prvobitno krščanstvo, dialog med različnimi cerkvami in njihovo združitev v enotno Cerkev, in krajše kritične spise, naperjene proti papežu v Rimu, z naslovom *Rimsko papeštvo* (*Papatus Romanus*, 1617). Delo o cerkveni državi je takoj prišlo na indeks prepovedanih knjig. Tudi kritični spisi so bili zelo slabo sprejeti v papeški državi.

Teolog, znanstvenik (matematik, logik, fizik in filozof), senjski škof, splitski nadškof, prvi domači primas Dalmacije in celotne Hrvaške (1602–1616) in windsorski dekan, Marko Gospodnetić.

Neizpolnjeni upi zблиžanja Anglikanske cerkve z Rimom in prihod na papeški prestol njemu naklonjenega Gregorja XV, ga je opogumilo, da se je leta 1622 vrnil v Rim. Pokesal se je svojih idej v objavljenih delih in prejel papežovo oprosteno. Potem je objavil še spis *Odločitev o povratku iz Anglije* (1623). Medtem je papež umrl (1623). Izvoljen je bil novi papež Urban VIII in Gospodnetić je izgubil svojega zaščitnika. Urban VIII je zaukazal nadaljevanje že začete preiskave proti Gospodnetiću in ga dal leta 1624 zapreti v trdnjavo Angelski grad. Tu je kmalu zbolel in na hitro umrl. Menda naravne smrti.

Posmrtno so ga proglasili za krivoverca. Njegovo truplo, sliko in njegove knjige so javno sežgali na rimskem trgu Campo de Fiori leta 1624, prav tam, kjer so leta 1600 javno sežgali živega Giordana Bruna.

Njegova kritika Cerkve je bila v glavnem usmerjena proti papeškemu primatu, njegovi svetovni oblasti in cerkveni politiki kot glavnemu krivcu za združitev vseh krščanskih cerkva in vzpostavitvi mira v Evropi.

Naslovnica ene od Gospodnetičevih latinskih knjig.

Kot filozof je pripadal tradiciji peripatetične naravoslovne filozofije, ki pri samostojnih raziskavah ne potrebuje pomoči teologije. Zavzemal se je za eksperiment in za matematično, kvantitativno obravnavanje raziskovanj. Nasprotoval je tudi čaščenju avtoritet v znanosti.

Objavil je dve zanimivi deli iz naravoslovja, in to o optiki in plimi in oseki. Prvo delo je imelo naslov *O žarkih vida in svetlobe v prozornem steklu in mavrici* (*De radiis visus et lucis in vitris, perspectivis et iride*, 1611), kjer je s poskusi raziskoval razklon bele svetlobe in tako razlagal pojav mavrice, pojasnjeval bistvo leče in daljnogleda (zaradi česar sta ga hvalila Newton in Goethe), drugo delo pa *Evip ali razprave o pritekanju in ponovnem odtekanju morja ali krajše Evrip ali o plimi in oseki morja* (*Euripus seu de fluxu et refluxu maris sententia*, 1624), kjer je pojasnjeval, da je vzrok plime in oseke morja vpliv Sonca in Lune na morsko vodo.

Medtem, ko je Galilei pod vplivom Kopernika plimo in oseko izpeljeval in pojasnjeval izključno iz vrtenja Zemlje, kar ne drži, je Gospodnetič pravilno zaključil, da je v največji meri posledica privlačne sile Lune. Tu je Galileija krepko nadmodril.

Angelski grad (lepo ime) ali zlovešča in nedostopna trdnjava (neprijazno zadnje prebivališče velikega in odločnega znanstvenika) v Rimu.

Kranj, 11.september 2018

Majo Prosen